

En personlig berättelse om Lillängens första 80 år.

Av Anders Österlund

Jag bor i Lillängen på Gränsvägen i huset som mina föräldrar började bygga 1937 innan jag fyllt 1 år.

Jag är ingenjör har jobbat på Atlas Copco över 30 år och har haft politiska uppdrag i Nacka till 2006, men nu fyller Nacka hembygdsförening en stor del av min tid.

Jag vill nu berätta lite om Lillängens historia.

Den börjar med att Gustav Vasa förlänade Järla gård till Danvikens hospital i mitten på 1600-talet.

Där hittar jag det första tillfället där namnet Lillängen förekommer. 1653 utarrenderades Järla till bonden Sune Larsson. Det står att "han skulle vårda och hägna åker, äng och mulbete och sammaledes åtnjuta vad av stora och lilla ängen hava kan". Då var Järla gård ett hus med 3 rum.

Järla gård utvecklades till en av Sicklaöns stora markägare förutom Stora Sickla och Duvnäs gårdar.

År 1893 öppnades järnvägen Stockholm-Saltsjöbaden. Det ledde till att Storängen och SaltsjöDuvnäs exploaterades och att några stora industrier flyttade ut till Nacka, Atlas Diesel till Sickla och de Laval's Ångturbin till Järla.

Under trettioalet började folk själva bygga sina hem.

HSB:s egnahemsverksamhet påbörjades enligt en styrelserapport år 1933. År 1936 köpte HSB ett markområde mellan Järla gård och Storängen av Järnvägs AB Stockholm-Saltsjön. Där erbjöds tomter och villor av 8 typer, 4 enplans och 4 tvåplans. Villorna levererades från Borohus. Lillängen skulle bebyggas med 171 tomter. Under 1937 hade 19 enplans- och 11 tvåplans villor upplåtits.

I slutet av 1938 fanns det 15 st. helt färdigställda hus, främst vid de sjönära vägarna.

Vilka var det som byggde sina villor här? Det var blandade yrken. Många var praktiskt folk, fabriksarbetare, mekaniker, ingenjörer, byggnadsarbetare och målare. Men det fanns också musiker, konstnär, brandman, bokhållare och köpmän med flera.

Vad kostade det? T.ex. enligt sluträkningen för Lillängen 169: 638 kvm tomt 3509 kr., huset komplett 12 537 kr. alltså tillsammans ca 16 000 kr.

(Enligt Google skulle det motsvara ca 500 000 kr. idag).

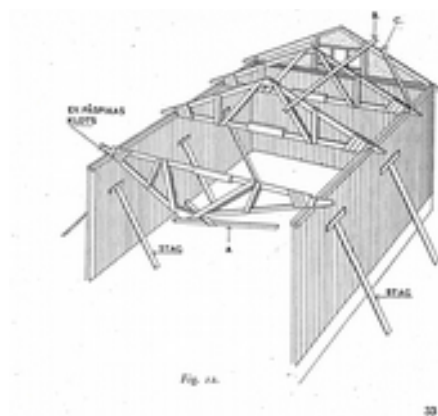
Det mesta arbetet stod man för själv. Man fick hjälp med rör-, VA- och elinstallationer och sprängning.

Material fick hämtas från ett förråd vid Boroplan dvs nu Lillängsplan.

För sprängningen till grunden för vårt hus anlätades t.ex. min mors bror och hans kamrat, de var stenarbetare från Västervik. De borrade hundratals hål för hand med borrhållare och slägga!

När grundläggningen var klar gick byggandet av själva huset ganska fort. Färdiga väggdelar restes mot varandra och sedan kunde takstolarna läggas på. De som började röja sin tomt på våren kunde ha huset färdigt under tak innan årsskiftet. Alla installationer av vatten och värme, målning och tapetsering kunde ta ett halvår till.

Redan i september 1937 bildades Lillängens egnahemsförening. HSB uttryckte önskemål att få vara representerade i föreningen, men efter lång diskussion beslöts att HSB inte skulle få plats i styrelsen.

I de antagna stadgarna stod bl.a. att föreningens ändamål skulle vara att bevaka medlemmarnas uppgörelse med HSB, verka för ordning och trevnad i Lillängen och att förmedla inköp av förnödenheter. Årsavgiften fastställdes till 5 kr.

Det är intressant att läsa styrelseprotokollen från hösten 1937.

Man ställde krav på HSB: Vägarna måste vara färdiga för flyttlass före första oktober 1937, många hade sagt upp sina gamla bostäder och måste kunna flytta in även om vägarna inte var helt klara och även om villorna var halvfärdiga. Vatten, avlopp och elektrisk belysning skulle också vara färdigt. Man ville också ha en uppgörelse om felaktiga eller försenade leveranser. Krav på regnskydd vid hållplatsen och ett friare färgval på villorna framfördes också.

Vid nästa styrelsemöte föredrogs anklagelser på HSB:s chef för egnahemsavdelningen för att han uppträtt oförskämt och att han ville förvägra villaägarföreningen att bestämma om egna stadgar, HSB:s stadgar skulle gälla.

Avloppen var fortfarande inte färdiga att använda, så styrelsen lämnade kraftiga påtryckningar mot HSB, järnvägsbolaget samt Nacka hälsovårdsnämnd och hotade med att vända sig till länsstyrelsen och att uppvakta landshövdingen.

I november träffades styrelsen igen. Nu var avloppen klara att använda, men man framförde andra krav. Man ville ha en riktig infartsväg till Värmdövägen, inte bara genom omvägen via Storängen, och krävde att järnvägsbommarna där skulle kunna öppnas även nattetid.

Bron över järnvägen anslöts till Värmdövägen via vägen mellan raden av arbetarbostäderna, Värmdövägen gick ju där Järla skolväg går idag.

Värmdövägen fick sin nuvarande sträckning på 50-talet – då rök fyra av

husen. Nu finns bara ett av de husen kvar, den där mäklarna Bjurström håller till.

De två bostadsrättslängorna vid Lillängsplan byggdes 1943–44. I det östra husets bottenvåning skulle det först bli en mjölkaffär, men konsum öppnade en

butik med tre avdelningar. Den levde i ca 25 år och togs över av Martin Jakobsson som flyttade från sin lokal nära Järla skola. Det är fantastiskt att tänka sig att en affär med ca 7 anställda kunde leva på ett kundunderlag på 3–400 familjer och dessutom i konkurrens med butiker i Storängen! Det var ett helt annat förhållande mellan kostnader för löner och varor på den tiden.

Men det var en mycket lokalt förankrad personal de hade. När man kom hem från jobbet och tittade in i affären kunde man t.ex. fråga om de visste var våra barn fanns - jodå, Lisabet är med Jessica hemma hos henne visste dom. Genom affären kunde man få hem medicin från apoteket Ängelen, den hämtades av affärspersonal när den lämnades över av

konduktören på Saltsjöbanan.

Andra leveranser, som till exempel möbler och annat tungt gods fick vi hämta på Saltsjö-Järla stations godsexpedition.

Jag går tillbaka i tiden. Andra världskriget kom 1939. Det påverkade Lillängen på olika sätt. Husbyggandet avtog under kriget, det blev ont om material och ekonomin sattes på svåra prov.

Civilförsvaret organiserades genom att det utsågs blockansvariga i delområdena. Enkla skyddsrum arrangerades t. ex. under altaner med gjutna betongtak. Vi fick hålla fönstren täckta med mörkläggningsgardiner på kvällarna. Bilar hade strålkastarna täckta med skärmar.

Många villaägare odlade grönsaker och potatis på egna och outnyttjade tomter, vi hade ett potatisland på en tomt på Lillängsvägen nedanför oss. Vi hade höns och kaniner på vår tomt. Vi hade mot slutet av kriget svårt att hitta foder till kaninerna, vi fick cykla över Skurubron för att hitta tillräckligt mycket gräs att plocka. Rävar tog några höns, vi fann fjädrarna vid stenrösen intill Lillängsvägen nedanför oss.

I slutet av februari 1944 hände det dramatiska saker! Av tre grupper ryska bombflygplan som kom från Åland flög en grupp in mot Stockholm, de sades ha flugit vilse och hade ont om bränsle och måste dumpa sin last.

Men uppenbart hade de siktat in sig mot industriområdena utmed Järlasjön. Bomber föll i Storängen, Lillängen och på Järlasjöns is. De vände inne över

Stockholm, träffade Eriksdalsteatern och återvände österut. Pappa höll på att hugga ved utanför huset då jag kom ut och såg två flygplan och deras lysbomber som sakta drev förbi, planen var infångade av strålkastare, förmodligen från Fannydalsberget.

En bomb som inte exploderade, en blindgångare, slog ner bara några decimeter från en stor sten utanför Lillängsvägen 31.

Den tomten var obebyggd då. Hade den träffat stenen hade det gått illa för kringliggande villor. Jag och några andra åttaåringar stod senare och såg på när hemvärnet grävde upp bomben, det var en tung grågrön bomb med ryska bokstäver på!

Vi trodde att det också slagit ner en blindgångare mitt på bollplanen intill, vi fann en armsdjup grop där, inte undersökt.

Mellan Järla och Lillängen på en bergknalle norr om järnvägen låg en banvaktarstuga. Där bodde under kriget ett äldre par. De hade en gris i en uppmurad stia. Vi brukade gå dit med

överblivna matrester till grisen. När de här bomberna föll slog en ner mitt på det kala berget 7 meter utanför banvaktstugan. Paret var inte hemma då, det var tur det för alla fönster i stugan blåstes ut. Stugan revs sedan, men svinstian finns kvar – den kan fortfarande ses från tåget nedanför det sydvästra huset vid Ventilvägen.

Vägarna i Lillängen var grusade och hade på betongstolpar breda träräcken som var utmärkta att gå balansgång på. Vägarna sköttes i början av åkare Nyman på torpet Hagalund (f.d. Dalkarlstorpet) vid Järlavägens västra ände,

nu bakom Forumrondellen. Där hade han vagnslider och stall för hästen Brunte som plogade vägarna med träplog och hämtade soptunnor. På vår vändplan vilade hästen ibland och lät sig matas med knäckebröd. På baksidan av Nymans stuga fanns en utbyggnad som rymde en stor stenmangel som jag fick veva när mamma och jag gick dit med en korg med tvättkläder på pakethållaren till cykeln.

Senare kom stora, snabba lastbilar med snöplogar, jag kommer ihåg en mycket snörik söndag när jag var på väg till söndagsskolan på Fjällstigen, då kom en sån i rasande fart. Jag kravlade mig över den höga snövallen och blev nästan begravd av snön som kastades upp av sidoplogen. Jag skolkade nog den dagen!

Järlasjön var från början en fin sjö. Vi badade mycket då och nedanför Ekudden fanns en badplats med ett hopptorn. Där hölls simskola och vid en av promoveringarna rodde vi dit och såg från roddbåten uppvisningar av simhoppande clowner.

Under kriget släppte industrierna ut skadliga ämnen i sjön så det blev badförbud. Då fick vi ro över till Hästhagen och gå upp till badplatsen vid Källtorpssjön. Vattnet i Järlasjön fick också ta emot mycket orenat avlopp, bl.a. från utsläpp vid Storängsviken via en trätrumma som mynnade straxt väster om Kärleksudden. Det drev in mycket äckel till strandkanterna. Inte förrän 1966 när utsläppet i Storängen byggts om till pumpstation, kunde badförbudet så småningom hävas. Sedan kunde vi också fiska kräftor genom ett avtal med Stockholm-Saltsjön som då ägde vattnet och allmänningarna. Det var mycket trevliga kvällar, kräftorna på den tiden var flodkräftor som gick ända in till strandkanten. Framför allt ungdomarna vadade då och plockade kräftorna för hand. Familjerna samlades vid stränderna, hade kaffekorgar med och umgicks med varandra.

1988 slog kräftpesten ut alla kräftor, troligen via tjuvfiskare med redskap som använts i andra, pestsmittade vatten. I föreningsstyrelsen diskuterades möjligheten att plantera in kräftor igen. Efter några år fick vi igenom ett avtal om ett fiskevårdsområde och kunde köpa signalkräftor och planterade ut dem. Efter ytterligare några år var stammen stor och villafamiljerna kunde åter fiska kräftor. Signalkräftorna har dock den egenheten att de bara vistas på djupare vatten, så nu måste båtar användas för att få ut burarna. Då blir det inte samma trevliga samvaro utmed stränderna längre.

Sjön är djup, i mitten drygt 20 meter och är inte än i riktigt bra skick. Under 6 meters djup är det syrebrist som leder till att det inte finns något liv i det djupare bottenskiktet som också är täckt av ett sedimentlager med miljögifter. Inför kommunens stora utbyggnadsplaner vill de nu bygga en dagvattenrening genom en skärmbassäng i Kyrkviken. Det innebär tyvärr ingen förbättring av sjökvalitén eftersom bara de tunga föroreningarna sedimenterar, medan de lösta breddas ut i sjön framför allt vid regnväder.

Aktiviteten i egnahemsföreningen avtog under årens lopp och föreningen var helt passiv i många år under 60-talet. Men så dök det upp farhågor om att det kunde komma exploateringsplaner som skulle påverka Lillängen. 1969 tog jag kontakt med Hugo Blum som varit ordförande under 40-talet. Vi drog igång en ny styrelse som under de följande åren fick brottas med flera planer som kunde fått svåra konsekvenser för Lillängen.

1974 kom ett förslag att omvandla Järla industriområde. Där fanns det nu många små företag sedan De Laval flyttat till Finspång i början på 60-talet. Nu ville man göra ett industrihotell med fullt av tunga, höga byggnadskolosser. I styrelsen försökte vi tolka hur det förslaget skulle påverka oss.

Men förslaget fick inte politiskt gehör, det blev en diskussion om det inte borde bli bostäder i stället.

Fyra år senare lade kommunens arbetsgrupp för centrala Sicklaön fram en plan som kallades för "Nacka Mitt".

Så kom planerna på det som skulle bli Järla sjö, det kallades Vision Saltsjö-Järla. 1996 presenterade Ägarna Wihlborg & Son arkitektfirman FFNS:s förslag. Det innebar en lägre bebyggelse mot Lillängen men bestod i övervägande långa lamell-hus. Bara ättiksfabriken, turbinhallen och Järla gård som lämnades

orörda.

Efter förändringar av ägandet och nya planerare "Småstaden arkitekter AB", blev det annorlunda, inte minst på grund av engagerade Lillängsbor, framför allt Börje Lackell och Toivo Norberg. Börje gick en kurs i stadsplanering i kommunens regi. Den leddes av stadsplaneraren Håkan Jersenius från Småstaden. Börje föreslog att de skulle ta Järla industriområde som

övningsobjekt. Detta arbete påverkade säkert den fortsatta planeringen, som leddes av Håkan Jersenius och arkitekten Vernon Gracie. Det gick rekordsnabbt, redan 1999 var planen godkänd.

Ett område av småstadskaraktär med blandade arbetsplatser och bostäder

växte fram med mycket av den gamla industriarkitekturen bevarad.

Den rönt stort, även internationellt intresse i planerarkretsar.

Idag sker dock stora förändringar i Järla sjö. Arbetsplatserna försvinner, de gamla värdefulla byggnaderna byggs på och allting blir bara bostäder.

Sen kom Nacka Forum och seniorbostäder på Hortusområdet som tangerar Lillängen. Jag tänker inte säga mer om det, men jag kan inte hålla mig från att visa en bild jag fann i en gammal tidning.

Den visar det provisoriska centret i Skvaltan, som existerade från början av 60-talet tills när Nacka Forum byggdes runt 1980.

Jag vill sluta min berättelse här. Vi har fortfarande problem med intrång i vår park, kommunen vill lägga en stor förskola där. Områdena norr om Lillängen blir tätt exploaterade med typisk innerstadsbebyggelse och där kan de inte stora förskolor ges tillräcklig plats.

Men Lillängen med sina invånare, sin Egnahemsförening och sin miljö med gröna omgivningar vid Järlasjön är ett mycket trevligt samhälle att bo i, och jag önskar att vi mitt i denna kommun, som står under en så våldsam förändring, ändå ska få en fortsatt framtid i lugn och harmoni!

